

М.В. Іконнікова,

Кам'янець-Подільський національний університет ім. І.Огієнка,

м. Кам'янець-Подільський

ОСОБИСТІТЬ VS ТОТАЛІТАРИЗМ У РОМАНІ ДЖ. ОРВЕЛЛА “1984”

У статті простежується своєрідність художнього втілення протистояння особистості й тоталітарної держави в романі Дж. Орвелла “1984”. Обґрунтовується авторська ідея щодо безперспективності філософсько-інтелектуального виправдання тоталітаризму.

In the paper the peculiarity of the art embodiment of opposition between individual and totalitarian state in the G. Oruell's novel “1984” is investigated. The author's idea about the absence of any prospects of philosophical and intellectual vindication of the totalitarianism is substantiated.

У даній розвідці ставиться мета простежити своєрідність художнього втілення протистояння особистості й тоталітарної держави в романі Дж. Орвелла “1984”, який традиційно відносять до жанру антиутопії. Центральним у ньому є осмислення типологічно подібної проблематики – зображення тоталітарної держави, що будується за певною ідеологічною схемою, спотворення в ній соціальних та гуманітарних ідеалів, придушення індивідуальності людини. Але порівняно з іншими авторами антиутопій Орвелла турбує не лише перекручення ідеалу й фатальна доля ідеї суспільного блага й цивілізаційного прогресу, а й згубність тотального контролю над життям окремої особистості, що неминуче обертається соціальним злом і приниженням людини.

У цьому контексті великої ваги в романі набуває проблема пам'яті, осягнення часу в особистісному вимірі. Орвеллових героїв мучить несумісність минулого, сьогодення й майбутнього, відсутність пластичної гармонії, властивої опису людської дії в граматиці, де дієслова слухняно відмінюються згідно з граматициними нормами, немов демонструючи владу людини над часом. Не довіряючи граматиці, як і всьому “структурному”, “нормативному”, Орвелл переверляє сутність людських відносин часом, ставлячи героїв у ситуації, в яких минуле, сьогодення й майбутнє борються за свою владу над людиною.

Вінстону Сміту, який зберіг пам'ять і одночасно мрію про “золоту країну” (і за цей “думкозлочин” його кинуто до катівні), вбивають

у голову те, що минулого немає (але воно за потреби може моделюватися), майбутнього не буде, значущим є лише сьогодні.

Сенс боротьби Вінстона з державою Великого Брата полягає в його спробі протиставити колективному соліпсизму Ангсоца індивідуальну версію реальності – свою філософію історії, в основі якої лежить ідея про єдність, чи навіть взаємонакладання минулого й майбутнього. Ця ідея знайшла афористично точне вираження в адресаті першого запису в таємному щоденнику героя: “Майбутньому або минулому”. Така формула стверджує не хронологічний, а філософський, екзистенціальний, “осьовий” час, сенс якого полягає в утвердженні вічного існування того, що колись було один раз і тому буде вічно. Забившись у невидимий для телекрану кут, Вінстон записує: “Часові, коли думка вільна, люди відрізняються один від одного і живуть не поодиноці, часові, коли правда є правда і буле не перетворюється на небуле. Від епохи однакових, епохи самотніх, від епохи Старшого Брата – привіт!” [3, с. 37]. Хоча він чудово усвідомлює, що ніхто ніколи, крім поліції думок, не прочитає його слів, його не покидає відчуття, що завдяки цим словам “щось у світі не перерветься”.

Орвелл осмислює тоталітаризм не як національний феномен, а як загальносвітове, глобалізаційно небезпечне, катастрофічне для майбутнього людства явище. Особливо загрозливим він уважав те, що ідеологічне забезпечення тоталітаризму набуває виразних інтелектуалізованих форм, відбувається інтелектуалізація зла. Як відзначається низкою дослідників [2; 5; 8], тоталітарний кошмар “1984” представлено як повну реалізацію якоїсь квазіраціональної філософської системи. Її визначальним, хоч і прихованим чинником є саме інтелектуалізація зла. На роль Великого Інквізитора в цьому суспільстві письменником обрано представника вищих, керуючих кіл суспільства, ідеолога О’Брайена: його інтелектуальне вивищення і витонченість визнає скептик і вільнодумець Вінстон. Поеднуючи фізичні катування з глибокодумною софістикою, О’Брайен ставить і вирішує чисто інтелектуальне завдання – перебудову свідомості людини. У підвалах Міністерства Любові він веде зі своєю жертвою витончені діалоги – метафізичні, філософські, богословські. Те, чого він домагається від Сміта, – всепоглинаючої любові до Великого Брата, формулюється не як сліпа відданість, а як єдність слова, почуття і вчинку, як філософський постулат ідеальної ясності й стабільності, що символізується образом світу без тіней – якравно освітленої катівні. До цього явища незастосовні загальноприйняті соціально-економічні й політичні категорії. Намагаючись досягнути новий страшний досвід людства, Орвелл відкидає такі категорії, як неофашизм, капіталізм, соціалізм. Англійський літературознавець А. Казин відзначає: “Для Орвелла, як і для утопічних реформаторів і ідеалістів ХІХ ст., соціалізм був не економічною, а моральною про-

блемою” [6, с. 15]. Та єдина держава, що за його життя називала себе соціалістичною, на переконання Орвелла, була не соціалістичною, а тоталітарною. Ставлення Оруелла до сталінської диктатури було одностороннім: ненависть, жах, біль за народи, що проживають на території імперії. Отож так звану диктатуру інтелектуалів Орвелл уважав злом, якою б витонченою філософією вона не виправдовувалась.

Суттєвим внеском Орвелла у філософію історії новітньої доби є не тільки спростування ідеї диктатури інтелектуалів, а й формулювання того історичного парадоксу, в силу якого рух до диктатури почнеться з моменту найвищого матеріального прогресу, але не тому, що “прогрес покаже свій виверт”, а через особливості психічної природи “лідерів прогресу”. Тут має місце протиріччя антропологічних уявлень Орвелла: з одного боку, він відкидає антропологічні типології (за його словами, “кожний з нас і Дон-Кіхот, і Санчо Панса”), з іншого – виділяє “абсолютну меншість людей” (в “1984” це 5% населення Океанії), особливо кмітливих, умілих, практичних, владних і жорстоких, для яких сенс життя полягає насамперед у тому, щоб утверджуватися у своїй владі над іншими людьми, заподіюючи їм біль і приниження. Розкриття цієї теми веде в іншу сферу – філософію влади, яка постає параноїдальним феноменом. Прагнення отримати владу залежить не від здібностей, а виключно від бажання людини, тому бажують і отримують владу лише люди з психічними відхиленнями.

У романі “1984” фігурує квазіісторичний документ – таємна історія Океанії, що приписується її колишньому лідеру, тепер оголошеному Ворогом №1, – Еммануїла Голдштейна. У цьому таємному документі Вінстон читає: історичному руху давали імпульс дві мети – щастя й достаток. І все це в ХХ столітті з розвитком науки й техніки вже обіцяло стати реальністю. Саме тут історія обернулася кошмарним парадоксом: матеріальний прогрес, завдаючи смертельного удару утопії, відкрив дорогу ідеї про неминучість і навіть необхідність соціального поділу і “твердої” влади: “З погляду нових груп, що борються за владу, рівність перетворилася з віддаленого ідеалу в реальну небезпеку... Образ земного раю, у якому люди живуть у братерстві, вільно й легко, жив в уяві людства тисячоліттями, заволодіваючи умами навіть тих, хто шукав вигоди особисто для себе. Але в той самий момент, коли ідея земного раю стала здійсненою, вона була дискредитована. Нові політичні теорії відкрито обґрунтовують ієрархію й регламентацію”. Оруелл категорично заперечує беззастережність такого поділу, доводячи, що ідея соціального поділу і “твердої” влади неминуче тягне за собою ліквідацію індивідуальної свободи.

Відомо, що Орвелл виявляв серйозне зацікавлення у так званій “табірній літературі”, він зумів зібрати добірку книг навіть про ста-

лінські табори. Описане в цій літературі він сприймав як “початок рабської цивілізації”: “Рабство, що в 1932 році здавалося таким само неймовірним, як людоджерство, стало реальністю 1942 року”. Фактично про те саме писав Орвелл в статті про Г. Веллса в 1944 р.: “Нам загрожує не знищення, а цивілізація рабів, і не хаос, а кошмарний порядок” [4]. Ця майбутня рабська цивілізація спочатку не має в Орвелла ніяких політичних характеристик, однак поступово він утверджується в думці, що вона прийме форму “олігархічного соціалізму”. Зображене в романі “1984” суспільство також має всі ознаки такої рабської цивілізації.

Отже, антиутопія Орвелла “1984” спрямована рівною мірою як проти духовного, так і проти соціально-економічного закріпачення людини. Згідно з художньою концепцією, втіленою в романі, тоталітаризм та спроби його філософсько-інтелектуального обґрунтування є катастрофічно небезпечними для майбутнього людства.

Література

1. Гальцева Р., Роднянская И. Помеха – человек: Опыт века в зеркале антиутопий // Новый мир. – 1988. – №12. – С.217-230.

2. Жаданов Ю.А. Роман Джорджа Оруелла “1984” у контексті антиутопії першої половини ХХ століття: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.

3. Оруэлл Дж. “1984” и эссе разных лет. – М.: Прогресс, 1989. – 384 с.

4. Оруэлл Дж. Публицистика // [www.orwell.ru / library / articles](http://www.orwell.ru/library/articles).

5. Чаликова В. Философия свободы // [www.orwell.ru / a_life / chalikova / russian / r_gofi](http://www.orwell.ru/a_life/chalikova/russian/r_gofi).

6. Kazin A. Not One of Us // The New York Revue of Books. – N.Y., 1984. V. 31. №10. P. 15.

7. Leys S. Orwell: the Horror of Politics // Quadrant, Sydney, 1983. V. 27. №2.

8. Walsh Ch. From Utopia to Nightmare. London, 1962. – XII, 258 p.

УДК 8111.111'38

В.Ю. Колісник,

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси*

ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ У РОМАНІ ДЖИН СОНДЕРС “ДРУЖИНИ, ПОДРУГИ ТА КОХАНІ”

У статті розглядаються виразні засоби, стилістичні прийоми, графіка, різні способи поєднання словоформ, сти-